

1. 3 Marcel Duchamp: interakce objektů

„Jinými slovy, malířství nemusí být výlučně zrakové nebo sítnicové.
Musí zajímat také hmotu mozkovou, naši touhu po porozumění.“

Marcel Duchamp

Něco podobného, jako Paul Cézanne v oblasti vztahů barevných obrazových elementů, objevil Marcel Duchamp v oblasti účinků vztahového působení samotných objektů. V běžném životě se setkáváme s obvyklým umístěním objektů, dům stojí na ulici, mýdlo je v krabičce na umyvadle v koupelně. Co bychom si však měli myslet, když bychom potkali dům na kuřích nožkách nebo když by nám mýdlo čouhalo z ranní kávy? Samozřejmě bychom považovali takové sestavy za nesmyslné, možná vhodné tak nejvýše do nějaké pohádky.

Marcel Duchamp se rozhodl takové vztahy studovat. Koupil si sušák, jaký používají vinaři na sušení lahví, a přemýšlel, jak by působil coby socha. Socha, na které by šlo něco sušit. Nebo zaslal na výstavu uměleckých děl pisoár. Takový, který se používá na toaletách, který však jinak má podobně jako socha jinak ušlechtilý vzhled s plynulými tvarovými přechody. Samozřejmě, že jeho snaha byla považována za skandální a „socha“ Marcela Duchampa byla pro tuto výstavu odmítnuta.

Marcel Duchamp nazval takovéto objekty „ready made“, což znamená „získáno hotové“ nebo je to také anglický název pro konfekční, nikoli na míru ušité oblečení. Jeho nápadů se ujali surrealisté. Zjistili, že každý takovýto předmět, který nějakým způsobem užíváme, vyzařuje jakési „magnetické pole“, které se může protínat s magnetickými poli dalších předmětů a že takto setkání jsou velmi podmanivá a inspirativní pro rozvoj fantazie. Jejich inspirací pro hledání takových vztahů byl citát z Lautréamontových Zpěvů Maldororových, že „je to krásné (...) jako náhodné setkání šicího stroje a deštníku na pitevním stole“.

Nám se třeba nemusí takový vztah líbit, ale můžeme mu lehko porozumět. Každý z těch předmětů vyvolává naše osobní zkušenosti, které jsme s ním získali v dosavadních

životních interakcích. Můžete si tak snadno představit, co pro vás znamená deštník, o něco méně (pokud nejste švadlena), co pro vás znamená šicí stroj a představit si pitevní stůl a co se na něm odehrává, je velmi neosobní, neboť sotva kdo z nás ho mohl vidět na vlastní oči. O to lépe si můžete představit, co za zážitky máte spojeny například s ponožkami a jak mohla ve spisovatelce Marcelu Proustovi vyvolat vůně sušenek živé vzpomínky na dětství a na maminku. Všechny zážitky, které jsme měli s tím kterým předmětem, si můžeme představit jako nějakou síť.

To zajímavé se začíná dít, když dáte takové dva předměty, každý se svým magnetickým polem (sítí našich vzpomínek a zážitků s ním) dohromady. Pokud to bude krabička na mýdlo a mýdlo v ní, budou ty sítě našich zážitků s nimi už dávno propojené a nic zvláštního se nestane. Pokud to bude ono zmíněné mýdlo v kávě, vyvolá toto překvapení *mimovědomé zkoumání dosavadních sítí našich zkušeností* s každým z objektů – hořká chuť mýdla a nepříjemná pěna v ústech, možná i v očích se vyvolá téměř každému. Ta patrně převáží a bude mít rozhodující podíl na výsledném dojmu z tohoto setkání, z této relace – káva s nepříjemnou chutí a pěnou v ústech. Pro jiného to může být naopak jen obraz špatné kvality kávy – jistě jsme takovou mýdlovou kávu pili, i když přímo v ní žádné mýdlo ponořeno nebylo. To může vyvolat třeba i podnět k úvahám, jaký objekt by měl být v kávě položen, aby měla nejlepší chuť, jakou si dovedeme představit.

Surrealistický princip magnetických polí funguje takto obecně. Magnetická pole (tedy naše dosavadní zkušenosti s uvedenými objekty) se vzájemně střetávají s neočekávaným účinkem tam, kde jsme na vztah takto představených věcí ani nedovedli pomyslet. Hořící žirafa nebo lidé se zásuvkami v těle na Dalího obrazu jsou velmi názorným příkladem. Nejvíce účinků těchto podivných

vztahů se uplatňuje v pohádkách a ve filmu. Malé děti jsou pro nedostatek vlastních zkušeností přístupné jejich jakékoli sestavě. Později některé sestavy začneme vylučovat jako nepravděpodobné a tedy nesmyslné. A to i přesto, že jiné třeba i více nesmyslné přijímáme bez přemýšlení a bez kritického ověření jako samozřejmé a pravdivé. Taková reklama, ukazující vztah malého děcka a aviváží ošetřených ručníků, na jejichž hromadě sedí, získává v nás, ovlivněných sítí zkušeností s voňavým, něžným děckem, stejný pocit i při pohledu na ony ručníky, přestože aviváž je nadbytečná, pro kůži mnohých i agresivní chemie. Je tedy dobré si čas od času některá magnetická pole našich zkušeností s objekty a jejich interakcemi zkusit promyslet a uvědomit.

Pro smysluplný rozvoj vlastní tvořivosti by každý měl mít možnost si tvorbu takových sestav vyzkoušet. Pro uvědomělý rozvoj vlastní tvořivosti by se pak měl naučit analyzovat a uvědoměle využívat tyto postupy. Důležité je při tom si uvědomit, že to, co takováto sestava vyvolává v nás, nemusí vyvolat již v nikom jiném, natolik jsme jedi-

4. Marcel Duchamp: Fontána, 1917

http://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AMarcel_Duchamp.jpg

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ce/Marcel_Duchamp.jpg

neční a natolik probíhá náš život a zkušenosti z něj vlastními cestami. Proto je pro nás vždy nejvíce zajímavé dovědět se, jaké zážitky a představy taková sestava vyvolává v ostatních.

Druhá důležitá věc, kterou je třeba si uvědomit, je, že vlastně také vztah – *relace* – hraje stejně důležitou roli nejen u Cézanna při určování vzájemného působení barevných elementů (které tak dokáží vymezit i objekty jejich nastolením), ale také u vzájemného působení obrazových objektů, které objevil Duchamp.

1. 3 A Ready-made – předmět na návštěvě

Cíl: pochopit na základě vlastní zkušenosti účinek ready – made objektu ve výtvarném umění jako metodu rozvoje tvořivosti, fantazie a představivosti.

Inspirace z výtvarného umění: Marcel Duchamp a jeho ready - made objekty.

Vztah k RVP: uvědomovat si význam zobrazování pro obnovu a změnu svého vnímání, citění, poznávání, vyjadřování a komunikace; rozvíjení smyslové citlivosti. Pro gymnázia: neobvyklost a náhoda jako tvůrčí metoda - její vliv na podněcování tvořivosti.

Věk: I. a II. stupeň, gymnázia

Prostředky:

- ☛ **učitel:** prostor, ve kterém je možné žákům umisťovat objekty, fotoaparát
- ☛ **žáci:** hotový předmět běžné potřeby

Metodika pro učitele:

Motivace:

Představte si, že každý předmět a věci okolo nás mají svůj život. Mají své sousedy a kamarády (zubní kartáček a pasta) a domov (ramínko na šaty patří do skříně). Někdy se v nepořádku nedopatřením ocitnou na nějakém divném místě - koláč v koupelně nebo hřeben v botě. Chápeme to většinou jako náš omyl, nepořádek, který je třeba napravit, ale co když ony přišly slušně na návštěvu, kde to ještě nepoznají? Které ze svých zvyků mohou na novém místě zachovat a co tam mohou znamenat? Co

jim za nové možnosti nabídne nové prostředí? Co by mohl např. hřeben v botě učesat?

Kde na botě by hledal hlavu? Který z předmětů v koupelně má na koláč největší chuť? Jak je vidět, taková neobvyklá setkání mohou nastolit spoustu otázek, které velmi rozvíjejí fantazii. Marcel Duchamp coby umělec, začal tato setkání připravovat uvědoměle. Také vy můžete tuto metodu vyzkoušet. Dejte předmět, který jste si přinesli, na nejméně obvyklé místo, které si v prostoru, v němž se nalézáte, dovedete představit. Zkuste si zapsat otázky, jaké takové spojení může vyvolat.

Zkuste případně vymyslet na tyto divné otázky i odpovědi. Nakreslete toto spojení předmětu a jeho okolí a zkuste, jaké otázky a názory tato umělecká instalace vyvolá u spolužáků, i u vašich blízkých.

Vysvětlení pracovního postupu:

Cvičení je zaměřené na vytržení z obvyklých, zavedených souvislostí, na nacházení nových souvislostí a představ, které na metaforickém základě otvírá cestou k rozvíjení tvořivosti.

Každý žák si donese jeden libovolný hotový (tzn. žádnou vlastní tvorbou neupravovaný) obyčejný předmět a pokusí se ho umístit na to nejobyčejnější místo ve vymezeném prostoru, jaké ho napadne. Potom se žák pokusí porovnat běžné využití předmětu s nově vzniklou situací. Např. popelník na stole v školní jídelně, příbor s ubrusem na schodech, vajíčko na žíněnce, rukavice na klikách dveří, plyšová hračka v školním umývadle, svíčka v krmítku pro ptáčky za oknem apod. Tuto výtvarnou činnost

dále rozvíjíme tak, že necháme vyjádřit svůj názor nejdříve ostatní spolužáky – postupně po jednom mohou vymyslet krátký pohádkový příběh (1. stupeň) nebo metaforický název (2. stupeň) ke vztahu, který vznikl mezi objektem a prostředím. Vysvětlení svého úmyslu prozradí žák – autor až na závěr.

Poznámky:

Učitel by měl být facilitátorem tohoto cvičení, neměl by zasahovat přímo do tvorby, pokud to není nutné např. z bezpečnostních důvodů, ale s porozuměním ji podporovat a pomáhat rozvíjet její interpretaci, zejména s odkazy na příklady z děl výtvarného umění, která zná.

Interpretace, komunikační ověření a zhodnocení průběhu a výsledků:

V interpretaci cvičení, po kterém žáci budou mít vlastní zkušenost s umístěním objektu v nezavedeném nebo neobvyklém prostředí, je mnohem snazší vysvětlit revoluční čin Marcela Duchampa se zavedením ready-made do světa výstav a galerií, do světa umění. Na vyšším stupni můžeme vysvětlit, že podobného účinku „přenesení do jiného prostředí“ se dosáhne, když předmět sám pojmenujeme jinak, než zavedeným způsobem, jako bylo např. Duchampovo uvedení pisoáru pod názvem Fontána či lopaty na sníh pojmenované jako Lepší než zlomená ruka. V naší mysli jej to zařadí do jiného ostrůvku zkušeností a tím vyvolá i jiné vztahy, z nichž některé mohou být nesmyslné, některé osvíjí již získané, ale dosud neuvědomělé zkušenosti a některé otevrou těm, kdo jsou bez předsudků, nové obzory.

2. stupeň ZŠ

2. stupeň ZŠ

2. stupeň ZŠ

2. stupeň ZŠ

1. 3 B Předměty, které se k sobě hodí a nehodí

Cíl: rozvíjet metaforické myšlení a uvolňovat obraznost prostřednictvím objevování asocičních vztahů mezi předměty. Naučit se chápat názory a ocenění druhých a naučit se toleranci k odlišným míněním.

Inspirace z výtvarného umění: Marcel Duchamp – metaforický význam objektů, surrealismus – „magnetické pole“ objektů.

Vztah k RVP: uplatňování subjektivity; interpretace a komunikační ověření. Pro gymnázia: užití principu náhody v tvorbě; tvůrčí potenciál podvědomí.

Vek: I. a II. stupeň, gymnázia

Prostředky:

- ☛ **učitel:** neutrální (jednobarevná) pracovní plocha, případně jednobarevná neutrální látka na překrytí dvou spojených školských lavic, fotoaparát, obrazová reprodukce Duchampových ready-mades a surrealistických obrazů.
- ☛ **žáci:** jeden libovolný předmět, který se žákovi líbí nebo ho často používá či se chce jím prezentovat (např. pingpongo-

vá raketa, plyšák, náramek, počítačová myš, bonbóny, kapesní baterka, sešitek, apod.)

Metodika pro učitele:

Motivace:

Každý z vás si donesl svůj předmět z nějakého důvodu, který vypovídá o nějakém vztahu k němu – pěkný, oblíbený, důležitý nebo také třeba jen skladný k přepravě do školy... Jejich význam tak určujeme nejen podle jejich využití, ale i podle toho, co si o nich myslíme, jaké s nimi máme dosavadní zážitky a zkušenosti. Tím, že je umísťujeme vedle jiných předmětů, setkávají se vzájemně i naše zážitky s nimi a vzájemně se ovlivňují do nepředvídatelných kombinací. Ty mohou být využity k přemýšlení o jejich reálných účincích (ty, kterým se je podaří uplatnit, nazýváme vynálezci) až po čistou radost z překvapivých souvislostí, které ovšem uvolňují předsudky a rozšiřují fantazii, což je skoro stejně důležité. Tyto metody vzájemných překvapivých setkání věcí a jejich účinků rozpracovali surrealisté a my si jejich účinky vyzkoušíme ve vlastní tvorbě a tím máme naději, že jejich dílům budeme rozumět.